

Քաղաքային կանոնադրութեան 44 յօդուածը խմբագրուած է այսպէս. «Ոչ-քրիստոնեայ ձայնաւորների թիւը չը պիտի ձայնաւորների թուի մի հինգերորդական մասից աւել լինի, իսկ կովկասեան երկրի քաղաքներում կէսից ոչ աւել: Իսկ այն քաղաքներում, ուր այս կանոնի կատարումը, տեղական պայմանների շնորհիւ, անյարմար կամ դժուար կը լինի, շեղումները տեղական զեմստովօի կամ քաղաքային գործերի վարչութեան որոշմամբ թոյլատրուած է ներքին գործերի մինիստրը»: Իրանից մեր երկրի պաշտօնական լրագիրը աւելացնում է. «Այսպիսով, կովկասեան երկրի սահմաններում եղած քաղաքային դոմանների մէջ այսուհետեւ ոչ-քրիստոնեայ ձայնաւորների թիւը կարող է, օրէնքով, հասնել ձայնաւորների ընդհանուր թուի կէսին, և ոչ թէ միայն մի հինգերորդական մասին, ինչպէս այդ որոշում էր Քաղաքային կանոնադրութեան 44 յօդուածի նախկին խմբագրութիւնը»:

Շուշու վերաբերմամբ, ինչպէս մեզ թւում է, գործում է այն թիւերի մացութիւնը, որ այնտեղ կարող է բառի տեղ հասկանում են պէտք է: Իսկ այս բառերի մէջ եղած տարբերութիւնը բաւական մեծ է: «Ваввазъ» պաշտօնական լրագիրը ասում է կարող է, իսկ Բագուի «Васмъ» լրագիրը, որի մէջ բոյն դրած է մահմեդական տենդենցիան, ասում է պէտք է: Մենք, ի հարկէ, պէտք է լսենք պաշտօնական լրագրի բացատրութեան. և քանի որ դրած հաստատ և պարզ օրէնքի տեղական անջատ բացատրութիւնների մասին ոչ մի խօսք չը կայ «Ваввазъ» լրագրում, մենք գտնում ենք, որ Շուշու թուրքերի աւելորդ պահանջները ապօրինի են: Եթէ նրանք կարողանային անց կացնել իրանցից 20 ձայնաւոր, դա կատարելապէս օրինաւոր բան կը լինէր, որովհետեւ Քաղաքային կանոնադրութիւնը ասում է, որ այդպէս կարող է: Եւ սակայն, չը կայ օրէնք, որ ասէ թէ Շուշու թուրքերը պէտք է որ 20 ձայնաւորներ ունենան:

Ա.

ԵՐԵԱԹՈՒՂԻՆ ՆԻ ԵՐԵՒԱՆԸ

(Նամակ Երևանից)

Երևանը մտել է մի շարք կարևոր խնդիրների շրջանը: Ալեքսանդրօպօլից երկաթուղու գիծը շինուելով առաջանում է. ձգւում են կամուրջներ, Երևանի կայարանը մինչև անգամ պատրաստուել հասել է ծածկին: Մի քանի ամիս ևս, և չոգեմեքենան սուլելով կը մօտենայ Երևանին: Երևանը երկաթուղու շնորհիւ անմիջապէս կը կապուի Ռուսաստանի հետ:

Ուտ դնելով քաղաքակրթական այդ շաւղի վրայ, քաղաքը ստիպուած պիտի լինի փոփոխուել, առաջ գնալ, բարեկարգուել:

Այսպէս, քաղաքային վարչութիւնն զբաղուած է քաղաքը արտաքրուստ կարգի բերելու խնդրով: Հրապարակ է հանել քաղաքապատկան հողերի գործը: Հերթական գործերի շարքում է դրուած ջրի հարցը: Ժողովրդի մէջ զանազան ընկերութիւններ են կազմուած՝ ձեռք բերելու ձիաքարչի կօնցէսիւն, կազմակերպելու ելեկտրական լուսաւորութիւն մատակարարող բիւրօ, հիմնելու փոխադարձ վարկի ընկերութիւն: Նոյն իսկ մասնաւոր անհատներ զանազան հողեր են ձեռք բերում զանազան նպատակներով: Որքան նորութիւններ մի քաղաքի համար, որ մինչև այժմ քնած էր ասիական անշարժութեան մէջ: Աշխարհը ակօսող, ծովերն ու ցամաքները միացնող շողին է այսպէս շարժել տալիս երևանցիներին. եղած փողոցները լայնացնում, կանոնաւորում են, չեղած տեղերը բացւում են նորերը: Մինչև այժմ քաղաքը չունի սպանդանոց, կենդանիները մորթւում են պատահած տեղը, առանց բժշկական հսկողութեան, այժմ դրուած է բարեկարգ սպանդանոց ունենալու հարցը: Դրուած են նաև կանախիզացիայի, տարրական դպրոցներ բանալու, քաղաքային սեփական տուն կառուցելու հարցերը:

Առայժմ առաջնակարգ են հաւարւում քաղաքային հողերի և ջրանցքի հարցերը:

Քաղաքապատկան աւելի քան 80 դեռեաւորն ընտիր հողեր մասնաւոր մարդիկ յափշտակելով սեփականացրել են: Այս գործողութիւնը կատարուել է երկար տարիների ընթացքում: Եւ չը նայած, որ Երևանը քսան տարի է ինչ ունի ինքնավարութիւն, բայց քաղաքի շահերին ծառայելու կոչուածներից ոչ մէկը հարց չը բարձրացրեց այդ յափշտակութիւնների մասին: Իրողութիւնը հասկանալի է: Նախորդ քաղաքային վարչութեան անդամները և ձայնաւորները տխուր պատկեր էին ներկայացնում. աղա ու հաջի ձայնաւորները ոչ միայն իրանց, այլ և ազգական ու բարեկամի շահերը չէին մոռանում, իսկ քաղաքագլուխները շատ էլ բարձր չէին կանգնած և այդպիսով քաղաքային հողերը անհետանում էին: 1899 թուի գարնանը տեղի ունեցան քաղաքային նոր ընտրութիւններ մի չը տեսնուած եռանդով. դուրս քշուեցին աղաներն ու հաջիները, նոր կազմը բաղկացած էր փաստաբաններից, բժիշկներից, նոյն իսկ ուսուցիչներից: Քաղաքագլուխ ընտրուեց պ. Ի. Մելիք-Աղամալեանը: Եւ նոր օրեր որոշուեցին մեր ինքնավարութեան համար:

Նորերի գործավարութեան սկզբում առաջ եկաւ երկաթուղու կայարանի գետնի հարցը: Երկաթուղու վարչութիւնը առա-

ջարկեց քաղաքային վարչութեան որոշել մի յայտնի տարածութեամբ հող, որ անհրաժեշտ է կայարանի կառուցանելու համար և յայտնել գինն ու վճարման պայմանները: Այդ ժամանակ միայն, մէջ տեղ բերուեց քաղաքի յատակագիծը, աչքի ընկան կուլ գնացած քաղաքապետական հողաբաժինները: Դրանց յետ խելու համար արդէն դատաստանական գործեր են սկսուել: Թէպէտ այժմ այդ գործերը մի փոքր դժուարութիւնների են հանդիպել, չնորհիւ այն հանգամանքի, որ հողերը մէկից միւսի ձեռքն են անցել վաւերագրերով, բայց ամենքն էլ համոզուած են որ, վերջ ի վերջոյ, տասնեակ հազարներ արժեցող այդ հողաբաժինները, կը վերադարձնուեն քաղաքին:

Ամենից չատ հոգս է պատճառում ջրանցքի հարցը, որի լուծումը կազմուած է դրամական ահագին միջոցների և քաղաքային փոխառութիւնների հետ:

Երեւանը իր կլիմայական աննպաստ պայմանների չնորհիւ վաղուց անուն ունի հանած Կովկասում, ձմեռը իր սառնամանիքներով, ամառը իր անտանելի տաքերով: Գործածականը բոլոր բակերի ու փողոցների մէջով անցնող ապականուած, բաց առուների կեղտոտ ջուրն է. նա այնքան զարգացրել է զանազան հիւանդութիւններ, որ երևանը՝ կարծէք նման լինի մի մեծ հիւանդանոցի: Ահա այս հանգամանքը դեռ մի երկու տասնակ տարի առաջ երևանցիների ուշադրութիւնն է դարձրել յայտնի «Լըոս-Բուլաղի» աղբիւրների վրայ, որոնք իրանց ընտիր ջրով և ընդամենը մի 15 վերստ հեռաւորութեամբ վաղուց Երևանի արժէքը բարձրացրած կը լինէին, եթէ Երևանի, ինչպէս ասում են, փոսում ապրելիս լինէին բարեխիղճ մարդիկ: Եւ տեսէք ամեն եռանդ ու ընդունակութիւն կորցրած երևանցին սրպխի առիթներ է թողել ձեռքից:

Դեռ 1885 թուին Ղևոնդ-աղա Ղազարեանը մեռնելիս կտակում է Լըոս-Բուլաղի ջուրը բերելու համար 10,000 ռուբլի, այն պայմանով, որ աշխատանքները սկսուեն չորս տարուայ ընթացքում: Պէտք է կտակի այդ պայմանը վերագրել գործը չուտով գլուխ բերելու գովելի ձգտման, թէ՛ երևանցիների չնորքը լաւ ճանաչող աղայի՝ առանց բարեգործութեան բարեբաղի անուն հանելու ցանկութեան—այդ չը գիտեմք, բայց իրողութիւնը այն է, որ կտակի առիթով եղած քաղաքային Դումայի արտակարգ նիստերից, 25,000 ռ. գումարի չափ ստորագրութիւններ բանալուց, ճարտարապետ Կիրակոսովի ձեռքով յատակագիծ և 180,000 ռուբլու նախահաշիւ կազմելուց յետ անցել են 15 երկար տարիներ: 10,000 ռ. կտակի ժամանակը վաղուց անել է,

25,000 ո. ստորադրութիւնները մոռացուել են, իսկ երևանը ղեռ տառապում է խմելու ջուր չունենալուց:

Ներկայ Դումայի օրով ջրի հարցը դրուեց զրական կերպով: Քաղաքի նիւթական դրութիւնը և այլ հանգամանքներ ի նկատի ունենալով ուշադրութեան առնուեցին բացի Դոբս-Բուլաղի աղբիւրներից նաև քաղաքին մօտ ընկած Քանաքեռի Ծարաւ կոչուած աղբիւրը և Նոթք քաղաքամասի ձորի աղբիւրը: Ջայ-նաւորների մի քանիսի ներկայացրած հաշուի և յամառ պահանջների պատճառով վերջին աղբիւրը ենթարկուեց հետազոտութեան, բաւական գումար ծախսուեց աղբիւրի աչքերը բանալու և ջրի քանակութիւնը չափելու համար, բայց իզուր: Ջուրը մի առանձին բան չը ներկայացնելով հանդերձ, օրական 46,000 վեդրոյից աւելի չէր կարող տալ, մի քանակութիւն, որ ոչ մի կերպ քաղաքի կարիքներին բաւականութիւն տալ չէր կարող: Նոյնպէս թողնուեց Ծարաւ աղբիւրը և այսպէս կրկին կանգ առան Դոբս-Բուլաղի աղբիւրների վրայ, որի ջրանցքը յամենայն դէպս կը նստի 200,000 ուրբլի, մի գումար, որի տակ մտնելը մեծ բիսկ էր մեր քաղաքի համար:

Երկաթուղու կայարանին նոյնպէս հարկաւոր է ջուր: Երևանի գծի գլխաւոր ղեկավար ինժեներ Վուրցէլ հետազօտում է Դոբս-Բուլաղի ջուրն ու հեռաւորութիւնը և Հրազդան գետի ջուրը, կազմում է նախահաշիւ: Դոբս-Բուլաղի ջուրը մինչև քաղաք բերելը կը նստի 228,000 ուրբլի. Հրազդանից կայարանին հարկաւոր 50,000 վեդրօ ջուրը բարձրացնելը և գտելը կ'արժենայ 88,000 ուրբլի: Եւ ահա այսպիսի հաշիւներով անցեալ տարի հոկտեմբեր ամսին պ. Վուրցէլ դիմում է քաղաքային դումային առաջարկելով քաղաքի հետ միասին բերել Դոբս-Բուլաղի ջուրը, այն պայմանով, որ երկաթուղու վարչութիւնը կը տայ քաղաքին 88,000 ո., այսինքն այն գումարը, որ կը ծախսուի Հրազդանի ջուրը բարձրացնելու և մաքրելու համար, իսկ քաղաքը կը պարտաւորուի, ընթացիկ ծախսերը իր վրայ վերցնելով, 50,000 վեդրօ ջուր մատակարարել կայարանին: Պէտք է ասել որ Դոբս-Բուլաղը կարող է տալ 210,000 վեդրօ ջուր: Այս առաջարկութիւնը, որի մասին ղեռ ևս ամիսներ առաջ եղել էր կարծիքների փոխանակութիւն, բաւական զբաղեցրեց մեր Դուման: Հարցը—լուրջ էր և իրաւաբանական տեսակէտից բարդ. մի կողմից ծախսերի խնդիր, միւս կողմից պարտաւորութիւններ: Դումայի մի մասը ջուրը ամբողջովին սեփական միջոցներով բերելու կողմն էր, բայց մեծամասնութիւնը, վարչութեան գեկուցումը լսելով, կայացրեց հետեւալ որոշումը. քննելով պ. Վուրցէլի նախահաշիւները, քաղաքը կը

գիջի երկաթուղու վարչութեան այն 48,000 ռուբլի գումարը, որ պիտի ստանայ կայարանին յատկացրած 75 դեսետին քաղաքատկան գետնի համար, իր վրայ կը վերցնի ջրանցքի ճանապարհի վրայ ընկած մասնաւոր հողերի գնումը, որ 10,000 ռուբլու չափ ծախս է պահանջում, ինչպէս նաև ապագայ ջրանցքի ընթացիկ ծախսերը. միայն այն պայմանով, որ երկաթուղու վարչութիւնը իր միջոցներով անկացնի ջրանցքը և 60 տարի շարունակ ստանայ Երևանի կայարանին հարկաւոր 50,000 վեբրո ջուրը: Այս վճիռը յայտնելով պ. Վուրցէլին, մի և նոյն ժամանակ որոշուեց դիմել հաղորդակցութեան ճանապարհների պ. մինիստրին, ինդերելով ընդունել այդ պայմանները: Առ այժմ այս դրութեան մէջ էլ մնում է հարցը:

Այսօր մեր քաղաքային ինքնավարութեան գործերից, մի քանի խօսք էլ այն մասին, թէ ինչ են անում մասնաւոր շրջանները և անհատները:

Երկաթուղին եկաւ թէ չէ, անհրաժեշտ կը լինի ձիաքարչ անցկացնել, ելեկտրական լոյս ունենալ, առևտրի շրջանառութեան արագացման համար պէտք կը լինեն բանկային հաստատութիւններ: Եւ ահա ներկայ բոլորում Երևանում կազմում են ընկերութիւններ: Զիաքարչի կօնցէսիան ձեռք բերելու համար դեռ ևս անցեալ երկու տարիներից մի քանի առաջարկութիւններ եղան քաղաքային դումային, ելեկտրական լուսաւորութեան համար առաջարկութիւն եղաւ մի խումբ մարդկանց կողմից, որոնք եռանդով կպած առաջ են տանում ելեկտրական լոյս մատակարարող մի բիւրօ հաստատելու գործը: Նրանք այժմ հողեր գնելով են զբաղուած. ոյժ մատակարարողը պիտի լինի Հրազդանը, ուստի և լոյսը կարելի է մատակարարել քաղաքին շատ մատչելի պայմաններով: Մի մեծ ընկերութիւն արդէն կազմուել է և մշակում է ծրագիր՝ հիմնելու փոխադարձ վարկի ընկերութիւն. եղած բանկերը բաւականութիւն չեն տալիս տեղական կարիքներին: Բոլոր ձեռնարկողները տեղացիներ են և հէնց այդ տեսակէտից երեւոյթը միանգամայն ուրախալի է, եթէ միայն այդ ընկերութիւնները չեն հիմնում քանդուելու համար: